

SUVREMENI MUZEJ: UVJETI I PROBLEMI NOVOG PRISTUPA

Hugues de Varine - Bohan, ICOM

/Museum vol. XXVIII br.3 1976./

O muzeju se govori na mnogo načina, doduše često u pogrdnom smislu i to naročito među mladima, piscima i onim ljudima koji su još pod dojmovima iz djetinjstva: prisilna posjeta muzeju jedne kišovite nedjelje, ili zamorni obilazak po ubitačnoj vrućini u nekoj stranoj zemlji muzeja označenog u vodiču "s tri zvjezdice". Bilo kako bilo, priznajmo da muzej evocira automatski stanovit broj intelektualnih pojmova, kao: lijepo, staro, jedinstveno, neobično, itd. U uobičajenim raspravama "prosvijećenih" muzejskih posjetilaca gotovo jedini kriterij vrijednosti nekog muzeja u usporedbi s nekim drugim muzejem jest kvaliteta djela koje posjeduje. To je dovelo do veoma skupog natjecanja muzeja, npr. onih najvećih kojima obiluje SAD - naročito u New-Yorku, Clevelandu, Chicagu, Bostonu, Los Angelesu - u nabavci "po svaku cijenu" jedinstvenih djela, čak i kad ta djela "mirišu" na ilegalnost ili kad dostižu astronomske cijene, ili kad njihova nabavka dovodi kupca na rub propasti /kad npr. zahtijeva konstrukciju novoga krila/.

Danas je dokazano da taj sistem ne vodi ničemu osim uključivanju muzeja u tok tzv. potrošačkog društva, ekonomije tržišta i nazovikulturalnog turizma, iz čega je isključen razmjerno sve veći dio stanovništva u korist kultivirane manjine i mnoštva turista koji se kreću prema kronometru. Vrijeme je da nastojimo revidirati te koncepcije i da krenemo putem zdravog razuma i imaginacije. Po našem mišljenju, razlog zbog kojega su svi sadašnji pokušaji u tom smislu doživjeli neuspjeh leži

u tome što su išli u pravcu povijesti i što su zapravo samo nastojali poboljšati trenutno stanje. Mi bismo ovdje željeli sugerirati jednu metodu i predložiti rješenje. Metoda je jednostavna i može se usvojiti čak i ako se rješenje odbaci: i jedno i drugo inspirirano je istraživanjima koja su sada u toku u više zemalja na raznim kontinentima.

Utvrđimo prije svega glavno pravilo: ono se sastoji u primjeni premisa koje još nisu, ili su premalo, primjenjivane. Vidjeli smo da se dosad uzimao u obzir samo predmet, kulturna baština, i to kao svrha za sebe. Muzej je postojao radi predmeta, a publika je imala priliku, ponekad plaćajući veliku cijenu za takav privilegij, da promatra eksponate a da ih ne dotiče, često čak i da ih ne razumije. Predlažemo da se obrne redosljed i da se polazi od publike, točnije, od dvaju tipova korisnika, od društva i od pojedinca. Umjesto da muzej služi kulturnom blagu, treba da služi čovjeku. Pokušajmo u tu svrhu analizirati potrebe čovjeka kao pojedinca i kao člana grupe. Naravno da ćemo nastojati definirati sadašnje, stvarne, pa i potencijalne potrebe, a ne ono što mu je potrebno po našem mišljenju. Zatim će trebati istražiti kako muzej, s obzirom na svoje osnovne karakteristike, koje nisu uvijek podložne promjenama, može zadovoljiti te potrebe i kako se mora preobraziti da bi to postigao. Svatko može nastojati da pronalazi rješenje prema vlastitom shvaćanju, prema vlastitim sklonostima, prema vlastitom iskustvu. Posljednjih su godina pojedini muzejski stručnjaci, prosvjetni radnici, društveno-profesionalni animatori, filozofi, arhitekti itd. na sve četiri strane svijeta poduzeli na tom području istraživanja koja zaslužuju da budu uzeta u obzir.

Počnimo s potrebama društva /ili barem s nekima od njih, jer muzej nema pretenzije da riješi npr. i probleme gla-

di u svijetu ili problem rata/. Konstatiramo svakodnevno, čitajući novine, kako naše moderno društvo ulaže velike napore da bi dokumentiralo svoju prošlost, sadašnjost, pa donekle i budućnost koju reducira na matematičke formule, kompjutorske programe, katkada na makete na osnovi predviđanja, proučavanja budućnosti, futurologije. Ta dokumentacija obično poprima oblik arhiva, a sastoji se od pisanih dokumenata, slika, filmova, magnetofonskih vrpca; znatne se sume troše u svim zemljama za prikupljanje, klasificiranje, čuvanje i komuniciranje sve veće i veće količine takvih dokumenata. Zašto se taj koncept ne bi proširio i na trodimenzionalne predmete, na same opipljive stvari, koje mogu bolje nego bilo što drugo i istinitije, dokumentirati prošlost, sadašnjost i budućnost koja se tek stvara? Na svim područjima ljudske djelatnosti, uključujući prirodne nauke, trebao bi prikupljati što reprezentativnije zbirke na osnovi potpuno objektivnih, po mogućnosti matematskih, kriterija kako bi se izbjeglo sudjelovanje subjektivnog, individualnog "ukusa" ili vrednovanja. To zahtijeva da bez predrasuda prekoračimo granice tradicionalnih disciplina: kao što se u Francuskoj obavezno pohranjuju u Nacionalnoj biblioteci primjerci svih vrsta tiskanog materijala, prikupljali bi se svi trodimenzionalni predmeti ili originalni primjerci koji bi odgovarali stanovitom broju unaprijed određenih kriterija. Time bi se dobio slijed pohrane predmeta na lokalnom, regionalnom i nacionalnom planu: valjalo bi naći rješenje koje bi omogućilo da se svakoj zemlji prikaže priroda i kultura drugih zemalja, što bi svakako bilo olakšano stvaranjem fundusa predmeta namijenjenih razmjeni, posudbi, objavljivanju pa čak i poklanjanju.

Zahvaljujući tom sistemu mogli bi se dokumentirati svi problemi, sva istraživanja u isti mah pisanim dokumentom,

slikom i samim predmetom. Svi znamo, naime, koliko može biti nepouzđano ono što je napisano, i koliko čovjek može pogriješiti u svojim opažanjima. Student arheologije zna vrlo dobro iz vlastitog iskustva s arheološkom literaturom da i najvećim istraživačima katkada izmakne koja bitna informacija, iz nemara ili nepažnje, ili zbog toga što im u njihovo vrijeme stanje nauke u toj disciplini nije omogućilo da je primijete. Taj će student nejedamput požaliti što Troja ili Pompeji nisu još zakopani pod zemljom pa da ih jednoga dana može on sam otkopati uz primjenu suvremenih metoda. Isto vrijedi za sva područja znanja: pisani je materijal tek drugorazredna informacija a sam je predmet po svojoj biti prvorazredni izvor, on jest informacija. Neka nam ne kažu da se danas zahvaljujući informatici, mogu uskladištiti u kompjutor sve potrebne informacije: magnetofonska vrpca, gramofonska ploča ili perforirana kartica takodjer su tek drugorazredne informacije, sredstva za istraživanje, ali nikad nisu adekvatna reprodukcija originala. Original se ne smije uništiti dokle god nam može pružiti korisnu informaciju.

Društvo ima dakle u nekom smislu pravo vlasništva na svaki "stvarni predmet", na svakog svjedoka evolucije prirode i čovjeka. Njegovo nasljedje mnogo je veće nego zbirka remek-djela ili unikata. Društvo mora uzimati u obzir sve, jer će svoju budućnost graditi na tom golemom nasljedju.

Čovjek takodjer, individualno, osjeća silnu potrebu za "stvarnim predmetima", u današnje vrijeme mnogo više nego u prošlim stoljećima. On živi u dvodimenzionalnom svijetu, od stripova do televizije, od sheme s uputama za upotrebu do dnevnih listova. Čak mu je i umjetnost pristupačnija posredstvom jeftinih izdanja nego originalima. Reklama mu toliko hvali kvalitete reprodukcije da će on

radije ukrasiti svoj stan reprodukcijom neke Van Goghove slike nego crtežima svoje djece ili vlastitim fotografskim snimcima s odmora. To praktički znači da su jedini predmeti koje vidi stereotipni proizvodi industrije, dođuše trodimenzionalni, ali tako banalizirani da ih jedva primjećuje. Koliko li djece u Parizu, Londonu, Tokiju nije nikada vidjelo zeca, konja, mrava ... drugčije nego u udžbeniku ili na fotografiji? Tako čovjek nema pristupa pravome znanju, jer je pravo znanje prije svega neposredno iskustvo svijeta i života. Kako će moći stvarati, postati promotorom kulture, ako mu nedostaje znanje?

Školu kritiziraju sa svih strana; Ivan Ilić hoće društvo bez škole; Mao-Ce-Tung želi dopuniti tradicionalno školovanje iskustvom u radu, u životu na selu, u društvenim odnosima; naši srednjoškolci žele biti gospodari svojih programa, svojih metoda rada itd. Iz istih je razloga sveučilište žestoko napadano i traži bezuspješno nove formule: predbacuju mu da je odviše teoretsko, da ne formira slobodne ljude nego proizvodjače ili nezaposlene. Tzv. permanentno obrazovanje, najnovija parola našeg vremena, unatoč umješnosti svojih teoretičara nije ništa više od profesionalnog usavršavanja usko povezanog s trenutačnim potrebama ekonomije i industrijalaca.

Svemu tome potrebna je protuteža, protuotrov koji bi nam omogućio da podnosimo svijet što nas okružuje, našu svakodnevnu djelatnost i ekonomske, društvene, političke i kulturne alijenacije. Treba nečim nadoknaditi sliku koja sve natkriljuje, svemoć riječi, birokraciju itd. Protuteža će biti predmet, "realna stvar": sve veći uspjeh nacionalnih parkova širom svijeta, poznata popularnost zooloških i botaničkih vrtova, pa čak i univerzalno rasprostranjena naklonost prema turizmu i bijeg pre-

ma još "autentičnim" zemljama najbolji su dokaz postojanja takve potrebe. Ono što smo maločas rekli možemo primijeniti i ovdje: prosječni je čovjek zasićen sekundarnim, preživakanim, namještenim, komercijaliziranim informacijama; on želi da mu se ostavi sloboda da sam bira primarnu informaciju koju želi, zbog mnoštva znanja koje ona sadrži, a ne da mu se ta informacija daje.

Naravno sve te želje, bez obzira na to potječu li od društva ili od pojedinaca, čine se posve nerealne, idealne. Nije dovoljno identificirati ih; treba ih što bolje zadovoljiti i utvrditi granice između onoga što je moguće i onoga što je nemoguće, pa primijeniti na postavljene probleme tehničke mogućnosti kojima raspolažemo. Ali načinimo prije svega inventar glavnih nedostataka: to su količina, prikladnost prezentiranja, modaliteti komunikacije i, napokon, publika. Nemoguće je sakupljati i sačuvati milijune predmeta a da to ne dovede do opasnosti od potpunog "začepljenja" našega ionako već prenatrpanog svijeta. Treba dakle birati i izabrati prije svega kriterije za provodjenje selekcije. Kako da objektivno i adekvatno prikažemo svaki momenat evolucije, svaki aspekt prirode i čovjeka? Kad smo to utvrdili, uz pretpostavku da su riješeni i ne manje važni problemi konzerviranja, kako ćemo djelotvorno komunicirati s publikom koju sačinjava cjelokupna populacija, tj. koja se sastoji od najrazličitijih kategorija korisnika s najrazličitijim potrebama, kulturnom razinom, načinom života? Napokon, i iznad svega, kako da postignemo sudjelovanje te publike u izboru, u upotrebljavanju pa i u permanentnom slobodnom stvaranju kulture?

Ako smatramo da je uloga muzeja prikupljanje i upotreba realnih stvari, predmeta, kao što je funkcija biblioteke skupljanje i stavljanje na raspolaganje knjiga i svega što je tiskano, onda muzej mora dati odgovor na gornja

pitanja. I to nije utopija: razmotrimo na primjer ideju "banke predmeta". Prirodoslovni muzeji već davno igraju tu ulogu. Zahvaljujući upravo zbirka muzeja mogli su u Švedskoj već nekoliko godina proučavati djelovanje insekticida, a naročito DDT-a, na životinje. Bile su za to potrebne čitave serije koje prikazuju iste životinjske vrste u vrlo dugim razdobljima, po mogućnosti i prije i poslije uvođenja proučavanih insekticida u poljoprivredu. Pomoću zbirki ptica i riba koje su strpljivo bile sakupljane katkada i više od stotinu godina, bilo je moguće ustanoviti porast koncentracije žive i drugih tvari u perju ili u ljuskama... U Americi /u Sjedinjenim državama i u Meksiku/ sveučilišta su počela povjeravati muzejima svoje studijske zbirke koje se sastoje od milijuna primjeraka životinja, biljaka, minerala. Jer, jedino muzeji posjeduju potrebnu opremu, kadar i sredstva za prepariranje, klasifikaciju i konzerviranje tako velikih količina.

To isto vrijedi za etnografske muzeje, ili općenito antropološke muzeje. Današnja istraživanja iziskuju vrlo velik broj serija, a svakodnevna otkrića i sve naprednije i kompleksnije teorije primoravaju stručnjake da ne prestano konfrontiraju svoje ideje i hipoteze sa stvarnošću. Ali za tu svrhu nisu dovoljne ni sve mehaničke ili elektronske sprave za bilježenje. Kako da znamo danas, u času kad neki profesor stavlja u kompjutor zbir kulturnih fenomena koji pripadaju određenoj kulturi, neće li za deset godina neki drugi profesor na nekom drugom kraju svijeta trebati seriju informacija koje su danas još nezamislive. Tada će opet biti potrebno vratiti se samim predmetima koji su u međuvremenu vjerojatno potpuno nestali iz svoje izvorne kulture.

Mogli bismo unedogled nizati te primjere koji bi se dali vrlo dobro primijeniti i na muzeje za suvremenu ili anti-

čku povijest, pa čak i na umjetničke muzeje, budući da i povijest umjetnosti počiva djelomično na usporedjivanju velikog broja djela radi rekonstituiranja različitih strujanja i stilova jednog razdoblja, uzimajući u obzir stilove drugih perioda ili drugih kulturnih područja koja su mogla utjecati na njih ili biti pod njihovim utjecajem. Osim već navedenih prirodoslovnih muzeja /naročito muzeja u Göteborgu u Švedskoj, u San Francisku u SAD, u Meksiku itd./ spomenimo još Nacionalni muzej narodnih umjetnosti i tradicija /Musée national des arts et traditions populaires/ u Parizu. To je muzej-laboratorij koji se bavi izlaganjem i proučavanjem francuske etnološke gradje. On nastoji prikupiti, usprkos kasnom datumu, primarne i sekundarne dokumente svih tipova koji se odnose na život Francuza u predindustrijskom razdoblju. Spomenimo takodjer Regionalni muzej Moravske u Brnu koji skuplja i čuva svakovrsne predmete, izvan tradicionalnih granica nauka o prirodi i čovjeku, od prvih početaka Zemlje do današnjice, s namjenom da služe sve brojnijim istraživačima. Što se tiče drugih krajeva svijeta, valja se sjetiti na prirodoslovne i historijske muzeje u Singapuru i u Osaki, u Nairobiju i u Sydneyu, zahvaljujući kojima možemo pratiti evoluciju prirode i čovjeka u svim njenim dimenzijama, prema formuli koju smo ovdje već upotrijebili, a koju je definirao G.H. Rivière, otac suvremene muzeologije.

Iz takvog toka misli rodio se nedavno nov oblik muzeja, ekomuzej /ekološki muzej/ posvećen čovjekovoj okolini, kulturnoj ili prirodnoj, koji uključuje pojedinca više kao sudionika nego kao posjetioca. Tu su zastupljene sve discipline, tako da muzej postaje dokumentacioni centar otvoren istraživanju i obrazovanju, i to ne pasivno, pričajući ono što su drugi našli, već istražujući vlastitim sredstvima, pronalazeći istraživačke metode prilagodji-

vane sredini i lokalnim uvjetima, iznalazeći sisteme za klasifikaciju primjerene elastičnoj muzeologiji i danas još nepoznatim potrebama budućnosti.

Naravno, taj novi oblik muzeja nailazi - svejedno je li posrijedi samo modernizacija ili revolucija, kao u slučaju ekomuzeja - na probleme koje je teško riješiti, imajući na umu naročito raspoloživa sredstva muzeja u zemljama kakva je npr. Francuska, gdje čak i personal, bez obzira na kvalifikaciju, još ni danas ne napušta predrasudu XIX stoljeća prema kojoj su kustosi umjetničkih muzeja morali biti sami imućni kolekcionari, mecene. Prije svega potreban je velik broj istraživačkog i drugog pomoćnog osoblja, npr. onakvih stručnjaka kakve su privatne firme angažirale za obradu informacija otkada je uvedena informatika i druge napredne tehnike. Ako budućnost svijeta počiva na poznavanju njegove prošlosti, na strogoj kontroli sadašnjosti /npr. problemi zagađivanja okoline i postojeća dokumentacija za njegovo kontroliranje/ i na što preciznijem predviđanju budućnosti, onda nije previsoka cijena za vlade i za odgovorne lokalne vlasti da predvide u društvenim i razvojnim planovima sredstva koja će omogućiti muzejima da odigraju ulogu koordinatora istraživanja i dokumentacionih centara: to pretpostavlja da te institucije permanentno raspolažu desecima specijalista i tehničara iz raznih disciplina i potrebnom suvremenom opremom. Zemlje evropskog istoka daju i do 150 osoba za jednostavni muzej u provinciji; kalifornijska Akademija znanosti u San Francisku imala je 1968. godine 40 doktora znanosti u svom kadru. Nasuprot tim brojkama, francuski provincijski muzeji imaju uglavnom jednog kustosa, ponekad još i jednog asistenta, ali malokad više ljudi.

Postoji takodjer i problem prostora: općeprihvaćeni princip, prema kojem bi prostor za pohranu trebalo da bude

dvostruko veći od izložbenog prostora, praktički nije nikad poštivan u arhitektonskim projektima. Odviše je muzeja još i danas smješteno u neprikladnim povijesnim zgradama spomeničkog značaja, mnoštvo je zbirki još razdvojeno, razasuto, i ne primjenjuju se suvremena tehnička sredstva pri transportu, reprodukciji i uskladištenju.

Postoji napokon i jedan intelektualni problem: kako provesti selekciju. Vrlo često i najbolja volja ustukne pred tom preprekom. Poslije vjekovne diktature "kustosa" koji su bez kontrole vladali nad svojom zbirkom u ime vlastitog ukusa ili u ime svoje naučne specijalnosti, ili svoje interesne sfere, nitko nije voljan uhvatiti se ukoštac s tim jedinim istinskim problemom današnjeg muzeja, koji, osim toga, i nije novčani problem, što je vrijedno istaknuti. Sasvim je jasno da ga kustos u svojoj izoliranosti, i bez obzira na svoje kvalitete, na svoje kvalifikacije i na sposobnosti ne može riješiti. On nikad neće posjedovati znanje potrebno da sam utvrdi kriterije selekcije na svim područjima koja bi muzej imao pokrivati. Upravo ovdje treba pokazati imaginaciju i imati hrabrost za inovaciju: razbiti dugogodišnju podjelu između muzeja i istraživačkih ustanova, razbiti također i psihološke karijerističke barijere između samih muzeja. Treba organizirati sistematsku suradnju i to na svim stupnjevima; tijesnu, permanentnu suradnju, institucionaliziranu doduše, ali ljudsku i dobrovoljnu. Kriteriji za izbor koji utvrđuju jednom za svagda što će biti dokumentacija o čovjeku i prirodi moraju biti plod kolektivnog napora i društvene odgovornosti. Svatko mora biti dovoljno skroman da prizna vlastitu grešku i traži načine uklanjanja posljedica mogućih zabluda. Sve veći broj muzeja po čitavom svijetu ima kao suradnike sveučilišne profesore u svojstvu znanstvenih savjetnika.

Zašto se ne bi od njih i od istraživača uopće zahtijevalo da prilikom znanstvenih skupova po disciplinama, na velikim međunarodnim kongresima koji su često mjesto za javno afirmiranje pojedinaca, zajedno traže kriterije za muzealnu kvalitetu, koje bi onda muzeji mogli prihvatiti.

Ako bi to uspjelo bilo bi napokon moguće efikasno pridonijeti istraživanju i pripremanju budućnosti, dati mnogobrojnim mladima posao koji bi odgovarao njihovim sklonostima /pomislimo na sadašnji velik broj mladih sa sveučilišnom diplomom iz društvenih predmeta koji nemaju zaposlenja/, ali ne samo to: bilo bi prije svega moguće prijeći na drugu fazu rada muzeja, na njegovu pravu svrhu, a to je komunikacija ili, točnije animacija. I tu još treba novih ideja; postoje iskustva, relativno izolirana ali koja mnogo obećavaju, pa ih treba proučavati i iskoristiti ih za novi start.

Koje su, dakle, današnje tendencije muzeja? Prvo - univerzalnost. Kao u već spomenutom Muzeju Moravske, ako discipline ostaju baza početnog znanstvenog rada, onda je javno djelovanje muzeja potpuno integrirano. Ništa od onoga što zanima čovjeka ne smije mu ostati strano; sve kategorije korisnika jednako su mu bliske. Razgledavajući te muzeje i proučavajući reakcije publike možemo bolje procijeniti koliko je tradicionalni muzej - umjetnički ili arheološki, zoološki ili malakološki - danas zastario i pripada elitističkom XIX stoljeću u kojem je sve bilo rasporedjeno prema kategorijama nazvanim najčešće učenim imenima. Kao što su u Francuskoj poslije 1968. sveučilišta morala postati multidisciplinarna, kao što su znanosti mnogo prije tog datuma morale razmjenjivati metode i rezultate, pa čak i istraživače, tako i muzeji moraju slijediti osnovne zakone prirode i života, gdje vlada kompleksnost i raznolikost. Da zbirke budu fizički

odvojene, smještene u različitim zgradama zbog jednostavnosti klasifikacije ili zbog lokalnih potreba, to je razumljivo. Ali na nivou animacije i djelovanja na široku publiku tj. zajednicu teme koje se tretiraju neka budu povezane s realnim životom i neka se pri tome upotrebljavaju svi predmeti, svi elementi potrebni za informaciju. Kao primjer, toliko poznat da je već banalan, uzimimo izložbe koje putuju svijetom na inicijativu ministarstava: deset tisuća godina umjetnosti te i te zemlje, riznica neke druge itd. Automatski se nekoliko stotina kvadratnih metara izložbenog prostora napuni predmetima više ili manje lijepim ili neobičnim, divno prezentiranim u postavu najboljih dizajnera ili muzeografa. Gleda ih blaženo, s divljenjem i povjerenjem, velika masa ljudi, od kojih mnogi i ne znaju gdje se dotična zemlja nalazi, kako žive njezini stanovnici, kojoj religiji pripadaju i još mnogo toga neusporedivo važnog za razvikano međusobno razumijevanje naroda. Zašto se ne bi namjesto nekih od tih remek-djela, tako dragih ekspertima, stavilo nekoliko panoa, vitrina ili čak ostavilo dijelova prostora posvećenih životu, geografiji, ekonomiji, vjerovanjima, duhovnim vrednotama, aktualnim problemima razvoja i drugim detaljima važnim za daleki narod što je poslao izbor svoje baštine - koja često ostaje nerazumljiva izvan svoga konteksta. U isto vrijeme kad se u svim školama predaje našoj djeci moderna matematika, zašto se razaraju homogene cjeline u ime ukusa ili taksonomije?

Druga tendencija sadašnjice odnosi se na olakšavanje pristupa muzeju i dokumentaciji koju sadrži, što znači općenito decentraliziranje ako ne zbirke, ono barem programa djelatnosti muzeja. Rukovodioci Muzeja znanosti i industrije u Kalkuti nisu zadovoljni što su za razvoj svojih sunarodnjaka stvorili prvi muzej toga tipa u In-

diji; ustanovili su da bi taj muzej mogao interesirati zajednicu od približno 50 milijuna ljudi, od kojih ga velika većina ne može posjetiti. Stoga su s improviziranim sredstvima organizirali mrežu lokalnih muzeja i vozni park pokretnih muzeja smještenih u autobusima koji postepeno prekrivaju čitavu Bengaliju: autobus je dobio ulogu putujućeg dokumentacionog centra koji upotrebljava trodimenzionalne izvore centralnog muzeja, koristi se pogodnostima lokalnih škola i radi neumorno na boljem upoznavanju stanovništva s modernim svijetom.

Poželjno je da takav oblik obrazovanja i kulturne akcije bude besplatan. Zanimljivo je, uostalom promatrati evoluciju anglosaksonskih zemalja i zemalja evropskog kontinenta u obrnutom smislu. U prvima, gdje su muzeji uvijek bili besplatni, uvedene su ulaznice, unatoč protestima, kao posljedica financijske krize, krize vlade u Ujedinjenom Kraljevstvu, krize privatnog financiranja u SAD. Međutim, valja reći da je u SAD ulaznica fakultativna i da ulaznina koja se mora plaćati ostaje relativno skromna u usporedbi s onim što se dobiva. U Francuskoj i u nekim drugim zemljama, gdje ulaznina postoji već odavno, sve je veći pritisak za njezino ukidanje. Ali to spominjemo zapravo samo kao anegdotu; važan je princip da "kulturne usluge" u cjelini budu besplatne. Nema razloga da se naplaćuje kultura ako je obrazovanje besplatno. U samoj Francuskoj neki s tim eksperimentiraju, i to u Mansu gdje je renovirani muzej postao besplatan upravo onda kad je proširio i svoje znanstvene djelatnosti i djelatnosti orijentirane prema publici. Daka-ko da bi bilo potrebno nastaviti diskusiju o tom pitanju, koje za nas nije sporno: muzej ne može biti uključen u mehanizme profita i fluktuacije cijena koje se obično utvrđuju prema ponudi i potražnji. Ali kakva je danas potražnja za muzejima i kakva je kvaliteta ponude? Kad bi

se ulaznice prodavale na dražbi, tko bi imao interesa za njih? Ali, ako muzej postaje uistinu mjesto gdje se razradjuje sadašnja i buduća kultura, ako pripada narodu, zašto bi onda narod morao plaćati da bi vidio nešto što mu pripada? Zar se mora plaćati ulaznica svaki put kad se ulazi u javnu biblioteku?

Ima još nekih želja; zahtijeva se da muzej bude selektivan i upravljen prema korisniku. Sadašnje muzeje često njihovi kustosi tretiraju kao davaoce "lekcija" namijenjenih homogenoj publici kakva, međutim, možda i ne postoji, publici kakvu je vidi kustos: skupu dobro odgojenih ljudi, žednih kulture, ljubitelja lijepog, ljudi koji imaju logičan način mišljenja, koji raspolažu s mnogo vremena, čija fizička kondicija može izdržati svaki napor, a naročito ljudi koji su stekli barem diplomu filozofskog fakulteta. Kad se muzej usavršava, onda se obrazovna služba zaduži da se bavi kategorijom posjetilaca koji ne odgovaraju gornjoj definiciji: to su učenici, i dragocjenih 0,1% radnika koji posjećuju muzej nedjeljom po podne. Nedostaci i ekscesi tog sistema dobro su poznati i doveli su do zahtjeva onih koji imaju više smisla za novatorstvo da se, prvo prestane s diskriminacijom prema različitim tipovima korisnika u ime nekoga navodnog kulturnog nivoa, i drugo da muzej bude takav da svatko može u njemu naći refleks samoga sebe, svog zanimanja, svojih kulturnih potreba. To zahtijeva tri različita koraka: valja povećati broj i raznolikost aktivnosti; učiniti pristupačnim sve zbirke /po principu biblioteke i dokumentacionih centara/ uz različite načine obilaska i konzultiranja; napokon, uključiti korisnike u definiciju aktivnosti i u vrednovanje rezultata. Na prigovor onih koji od muzeja zahtijevaju uglavnom da im pruža "užitak divljenja" pred izabranim predmetima, kažimo samo to da nipošto neće biti zapostavljeni: i oni imaju pra-

vo na tišinu i meditaciju u muzeju isto tako kao što znanstvenici imaju pravo na prostorijske za konzultiranje odvojene od prostorijske za široku publiku. Ali nema govora ni o tome da bi bila ostavljena djeca, "kulturni analfabeti", imigranti, jednom riječju, obični ljudi koji očekuju nešto drugo i čiji su svakodnevni problemi točno određeni.

Kao primjer možemo ovdje navesti muzeje grada Meksika. Stvoreni u svom novom obliku god. 1964. oni uzimaju u obzir u prvom redu većinu stanovništva koje je najčešće nepismeno ili tek opismenjeno, i publiku koja se sastoji od učenika raznih škola. Stoga je bio prihvaćen vrlo originalan pristup postavu, aktivnostima i obrazovnoj službi. Na primjer u prostoru nema panoa s pisanim tekstom ili legenda. Oni su zamijenjeni crtežima, piktogramima koji su za svakog razumljivi. Sada, nakon nepunih 10 godina, sami autori muzeja iz 1964. godine sumnjaju u ispravnost te koncepcije. Kritizirala se lokacija muzeja u središtu grada, činjenica da se muzej nije uspio uklopiti u život građana, a osporavao se također odviše znanstveni karakter sadržaja izložaba i ostalih muzejskih aktivnosti. Pokušavaju se stoga realizirati nove ideje: školski muzej kojega stvaraju sama djeca, da bi se riješio problem što boljeg upoznavanja djece s predmetom: muzej pojedinih četvrti ili divljih naselja, da bi se pomogao autonomni razvoj novih useljenika iz sela u grad, i njihovo prilagođivanje uvjetima urbanog života: seoski ili malogradski muzej koji bi se povjerio samim stanovnicima kako bi mogli razvijati osjećaj svoga kulturnog identiteta, osjećaj posjedovanja i odgovornosti za povijesnu i sadašnju sredinu.

To nas vodi posljednjoj želji ili posljednjem zahtjevu, a to je sposobnost prihvaćanja novih ideja. Obično gle-

damo na muzej kao na ustanovu koja ima zadatak da prezentira svoje zbirke, iako bismo zapravo morali u njemu vidjeti inteligentan instrument koji daje odgovore na naša pitanja, na naše probleme, ili nam daje barem elemente od kojih ćemo sami formulirati odgovor. Ako sebi postavljamo pitanja o urbanizmu i o budućnosti četvrti u kojoj stanujemo, muzej bi trebalo da na njih odgovori na svoj način, tj. pružajući nam potrebnu dokumentaciju ili organizirajući konfrontaciju različitih teorija i projekata, ako neka država postaje aktualna zbog rata, zbog nekog otkrića ili neke prirodne katastrofe, zašto muzej ne bi odmah postavio izložbu na tu temu? To već čini Muzej prirodnih nauka u Havani, na Kubi i Ekomuzej urbane zajednice Le Creusot-Monteau-les-Mines u Francuskoj. To je, uostalom, najevidentnija upotreba muzeja kao banke predmeta: postavlja se neko pitanje, a banka odgovara. Ali to ujedno nameće zahtjev da se uzme u obzir jedna jedina takva banka predmeta koja bi se sastojala od svih zbirki svih muzeja; vraćamo se dakle na ono što smo već rekli u vezi s prekoračenjem granica pojedinih disciplina o potrebi da se svi muzeji integriraju u mrežu jedinstvenog servisa.

To što je upravo rečeno postavlja, naravno, neke probleme, od kojih valja naglasiti tri najvažnija. Najprije je to problem prostora: muzej kakav je ovdje definiran ne može se zadovoljiti klasičnom zgradom čak ni kad bi ta zgrada bila djelo veoma dobrog arhitekta. Granica tog muzeja jest zajednica kojoj služi: područje čitave nacije ako je riječ o Louvreu ili Uffiziju /ne uzimajući u obzir turiste/, jedna regija ako je riječ o muzeju glavnoga grada pojedine regije, a lokalna zajednica za muzej nekoga manjeg grada. Ali unutar tako definiranih teritorijalnih granica sve je dio muzeja: neko područje, spomenik, kazališna ili školska dvorana, javni trg itd.

Naravno, postoje privilegirani prostori za pohranu predmeta, lokali za administraciju ili za tehničke službe, izložbene dvorane rasporedjene po čitavom teritoriju komune, pa čak i muzeobus...

Drugi je problem - problem zbirki: opseg novih funkcija takvog muzeja može nas uplašiti. Upotreba zbirki svih muzeja konstituiranih kao banka predmeta može biti početak nekog rješenja, ali to sigurno neće biti dovoljno. U najboljem slučaju to će omogućiti da se lakše nadju bitni elementi svake akcije, oni elementi koji moraju biti "konzervirani" kao kulturna baština. U tu koncepciju može se uklopiti i shvaćanje po kojem svaki predmet unutar neke zajednice pripada muzeju, i to ne u pravnom nego u moralnom i povijesnom smislu. Tako će taj predmet, u slučaju potrebe, moći koristiti društvenim aktivnostima a da pri tom ne mijenja pravni status. Muzej će tada postati sve više instrument za koordinaciju zbirki koje mu ne pripadaju kao vlasništvo ali za koje posjeduje relevantne podatke.

Treći problem, riješen na jednak način, problem je kadra. Uz stalnu profesionalnu jezgru sastavljenu većim dijelom od znanstvenika u službi banke predmeta i tehničara, koji su svi svjesni da su u službi javnosti, tu su i korisnici, barem oni među njima koji su najviše motivirani da se brinu za što bolji rad muzeja, za animaciju, za uspostavljanje veze između predmeta i prosječnog korisnika. Tako ćemo imati releje između sela ili gradskih četvrti, združene kustose, dobrovoljne ili s pola radnog vremena, animatore-pripravnike i još mnoge druge koji se javljaju višemanje spontano kao dobrovoljci ili kao delegirani predstavnici svojih društvenih grupa.

Ovako koncipiran muzej povezan je sa stanovništvom to-

liko da ga više ne možemo ubrajati u tradicionalne i hijerarhijske strukture. Svemoćni kustos koji vlada "svojom" zbirkom i koji je odgovoran jedino nekoj administrativnoj ili političkoj vlasti ne može više zadovoljavati. Valja predvidjeti udruživanje korisnika i sudjelovanje njihovih predstavnika u organima koji donose odluke u muzeju. Britanski gradski muzeji već odavno imaju analogni sistem, iako on još nije savršen. U velikim gradovima Sjedinjenih Država /Anacostia u Washingtonu, Muzej u New-Yorku/ muzeji pojedinih četvrti, zvani "neighborhood muzeji", išli su u tom pravcu još dalje. Nama se čini da treba predvidjeti tripartitno zastupanje u organima koji donose odluke: korisnike /za program i za vrednovanje/, učenjake i profesionalne muzealce /za koncepciju i realizaciju/, administrativce, političare i financijere /za upravljanje/.

U zaključku ovog razmišljanja o instituciji koju jedni smatraju zastarjelom, drugi kažu da je u krizi, a treći bi je najradje spalili, neka nam bude dopušteno da rasvijetlimo neke sekundarne točke koje bi mogle dovesti do konfuzije ili nesporazuma.

Bez obzira na to što netko o tome mislio, ima nešto što nam se čini bitnim ako želimo da muzej ima budućnost u našem društvu: muzej ne smije ni po koju cijenu ući u sistem tržišta kulture: mora se zbog toga odreći komercijalnih djelatnosti ili povezanosti s novcem, kao što su utjecaj na tržišnu cijenu pojedinih predmeta, javno iskazivanje iznosa osigurnine, kupnja predmeta nedopuštenog ili nedokumentiranog porijekla, prikrivene eksperimente, prodaja ili zamjena zbirki pod izlikom promjene ukusa, pretjerana reklama za izložbe i nove akvizicije na bazi komercijalne vrijednosti djela itd. To se odnosi i na muzeje moderne umjetnosti, možda čak više nego ostale, jer su bliže špekulaciji: dokumentacija može biti

nepotpuna dok sam dokument ne može postati nepotreban pod izlikom da više nije u modi. Ako ništa drugo, on ostaje kao svjedok neke mode. Ne smije se prihvatiti stav arhivista koji bi uništio ili prodao originalni tekst nekog diplomatskog ugovora pod izlikom da taj ugovor nije nikad bio primjenjivan, ili da mu se ne sviđaju klauzule koje se u njemu nalaze.

Muzej kao banka predmeta, kao sveučilište koje pruža znanje pomoću predmeta, postat će javni forum, privilegirano mjesto za radjanje novih kulturnih oblika, novih društvenih odnosa, novih rješenja za najsvakodnevnije probleme svakog čovjeka i svake grupe ljudi. Umjetnost, temelj tradicionalnog muzeja, neće pri tom ništa izgubiti, naprotiv: moći će se obnoviti daleko od onih koji bi ga učinili "hramom" trgovine. Proizašavši iz života postat će nanovo zajedno s prirodom, element čovječje sredine.